

1-MAVZU. IQTISODIYOT NAZARIYASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

REJA

1. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti.
2. Iqtisodiy kategoriyalar va qonunlar.
3. Iqtisodiyot nazariyasining tahlil usullari.
4. Iqtisodiyot nazariyasi va boshqa iqtisodiy fanlar.
5. Ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarning mohiyati va turlari
6. Ehtiyojlarni qondirish vositalari va usullari.

Mavzuni o'rganish bilan boliq tayanch iboralar

Iqtisodiyot nazariyasi, iqtisodiy kategoriyalar, umumiqtisodiy kategoriyalar, formasionmaxsus kategoriyalar, davriyohaliq kategoriyalar, iqtisodiy qonunlar, induktiv va deduktiv usullar, umumiqtisodiy fanlar, xususiy iqtisodiy fanlar, moddiy ehtiyojlar, ijtimoiyma'naviy ehtiyojlar, Mehnat ehtiyoji, ehtiyojlarning yuksalishi, ehtiyojlarni qondirish vositalari.

- Biz yashar ekanmiz, turli-tuman ne`matlarni iste`mol qilishimiz zarur. Shuning uchun ham biz ularni ishlab chiqaramiz, ayirboshlaymiz, taqsimlaymiz va oxir-oqibatda iste`mol qilamiz. Resurslarni cheklanganligi sharoitida esa har bir faoliyatimiz taqqoslash, tanlash va qaror qabul qilish bilan bog`liq. Resurslarni cheklanganligi ulardan samarali foydalanishni obektiv zaruratga aylantiradi.
- Iqtisodiy xayot esa nihoyatda murakkab va ko`p qirrali. Maqsadga etishish uchun esa uni har tarafflama chuqur o`rganishimiz zarur. Iqtisodiy hayotni turli iqtisodiy fanlar o`rganadi. Lekin ularning orasida iqtisodiyot nazariyasi o`zining fundamental xarakteri iqtisodiy fanlarga ilmiy-uslubiy asos bo`lib xizmat qilishi, amaliy tavsiyalar berishi bilan alohida ajralib turadi.

1. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti

Iqtisodiyot nazariyasi qadimgi fanlardan biri hisoblanadi. U doim olimlar va ziyoli kishilar diqqatini jalb qilib kelgan.

Iqtisodiyot nazariyasi fanining shakllanish va rivojlanishidagi birinchi bosqich - bu merkantilizmning yuzaga kelishidir.

Merkantilistlar ta'limotining mohiyati boylikning yuzaga kelishi manbaiga berilgan ta'rifdan iborat (ularning xizmati shundaki bu to'g'rida birinchi bo'lib fikr bildirganlar).

Ular o'z davrining shart-sharoitlari, boylikni qo'lga kiritish omillarini o'rganib, boylikning manbai muomila sohasidadir, boylikning o'zi esa pulda ifodalanadi, degan mazmunda xulosalar chiqarganlar.

Iqtisodiy rivojlanish to'g'risidagi nazariy qarashlar

Merkantilizm maktabi

Fiziokratlar maktabi

Klassik maktabi

Neoklassik maktab

Marjinalizm maktabi

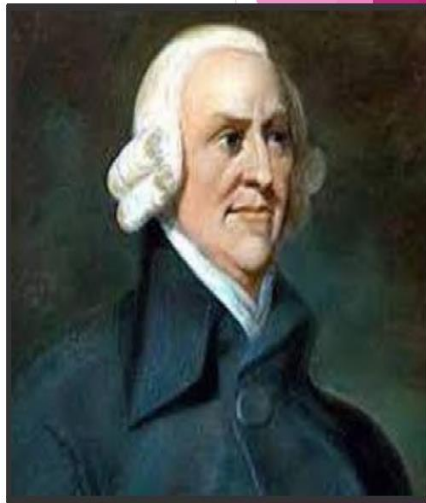
Merkantilizm maktabidan so'ng fiziokratlar maktabi vujudga keldi, bu maktabning buyuk namoyondalaridan biri F. Kene hisoblanadi.

Ular merkantilistlardan farqli o'laroq, boylik qishloq xo'jaligida yaratiladi va ko'payadi, degan g'oyani olg'a surdilar.

Klassik maktabi

A.Smit, U.Petti, D.Rikardo kabi atoqli iqtisodchi olimlar boylik faqatgina qishloq xo'jaligidagina emas, balki shu bilan birga sanoat, transport, qurilish va boshqa xizmat ko'rsatish sohalarida ham yaratilishini isbotlab berdilar va hamma boylikning onasi yer, otasi mehnat, degan qat'iy ilmiy xulosaga keldilar.

Adam1Smit1(1723-1790)

Neoklassik maktab (asoschichi Alfred Marshall) **bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning aralashuvini cheklash g'oyasini ilgari suradi.**

Bozor mexanizmining buzilishi monopoliyalar vujudga kelganda ham yuz berishini ko'rsatadi. Funktsional bog'lanish g'oyasini asoslaydi, bozor narxini belgilovchi omillar talab va taklifdan iborat deb hisoblaydi.

Bu maktab vakillaridan L. Valras umumiy iqtisodiy muvozanatlik modelini ishlab chiqishga, I. Shumpeter esa iqtisodiy tizimlar o'zgarishning ichki kuchlarini ko'rsatib berishga harakat qilgan hamda iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi **asosiy kuch tadbirkorlik degan xulosaga kelgan.**

Marjinalizm vakillari (marginal – me'yoriy, qo'shilgan) tovar nafliligi, qo'shilgan mehnat yoki resurs unumdorligining pasayib borishi nazariyalarini ishlab chiqqan. Keyingi tovar nafliligining kamayib borish qonuni bu oqimning asosiy prinsipi hisoblanadi. Shunga ko'ra, narx xarajatga bog'liq bo'lmay, me'yoriy naflilik asosida belgilanadi. Marjinalizm asoschilari Karl Menger, Fridrix fon Vizer, Eygen fon Bem-Baverk, Uilyam Stenli Jevons hisoblanadi.

2.IQTISODIY KATEGORIYALAR VA QONUNLAR

Iqtisodiy kategoriyalar – bu iqtisodni o’rganishda qo’llaniladigan nazariy tushunchalar bo’lib, ular real iqtisodiy voqelikning ilmiy ifoda etilishidir.

Kategoriyalar – ilmiy fikrlash mahsulidir. Ularni kundalik hayotda uchraydigan tushunchalardan farqlash zarur.

Masalan, kundalik hayotda bozor deganda, ko’pchilik yigilib savdo qilinadigan joyni tushunadi.

Nazariyada esa bozor deganda joy emas, pul yordamida ayirboshlash, ya’ni kishilar o’rtasida oldi-sotdi munosabatlari anglanadi.

Nazariyada kategoriyalar guruhlarga bo’linib o’rganiladi:

KATEGORIYALAR		
Umumiqtisodiy kategoriyalar	Formatsion-maxsus kategoriyalar	Davriy-oraliq kategoriyalar
iqtisodiy taraqqiyotning hamma bosqichlariga xos bo’lgan, lekin ijtimoiy-iqtisodiy tizimga aloqasi bo’lmagan umuminsoniy munosabatlarni ifodalovchi kategoriyalar.	iqtisodiy taraqqiyotning muayyan tarixiy bosqichiga xos bo’lgan, ijtimoiy-iqtisodiy tizimning tabiatiga aloqador, o’tkinchi munosabatlarni ifodalovchi maxsus kategoriyalar	umuminsoniy mazmundagi, lekin bir necha iqtisodiy tizimlar sharoitida amal qiluvchi, uzoq tarixiy davrda saqlanuvchi, ammo o’tkinchi mazmundagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalovchi kategoriyalar

Iqtisodiyot nazariyasida iqtisodiy hodisalarning belgilari umumlashtirish asosida qonunlarda ta'riflanadi.

Iqtisodiy qonunlar – iqtisodiy jarayonlarning turli muhim tomonlari o'rtasidagi muhim takrorlanib va yuzaga kelib turadigan uzviy iqtisodiy zaruratni taqozo etuvchi sabab-oqibat, aloqa bog'lanishlaridir.

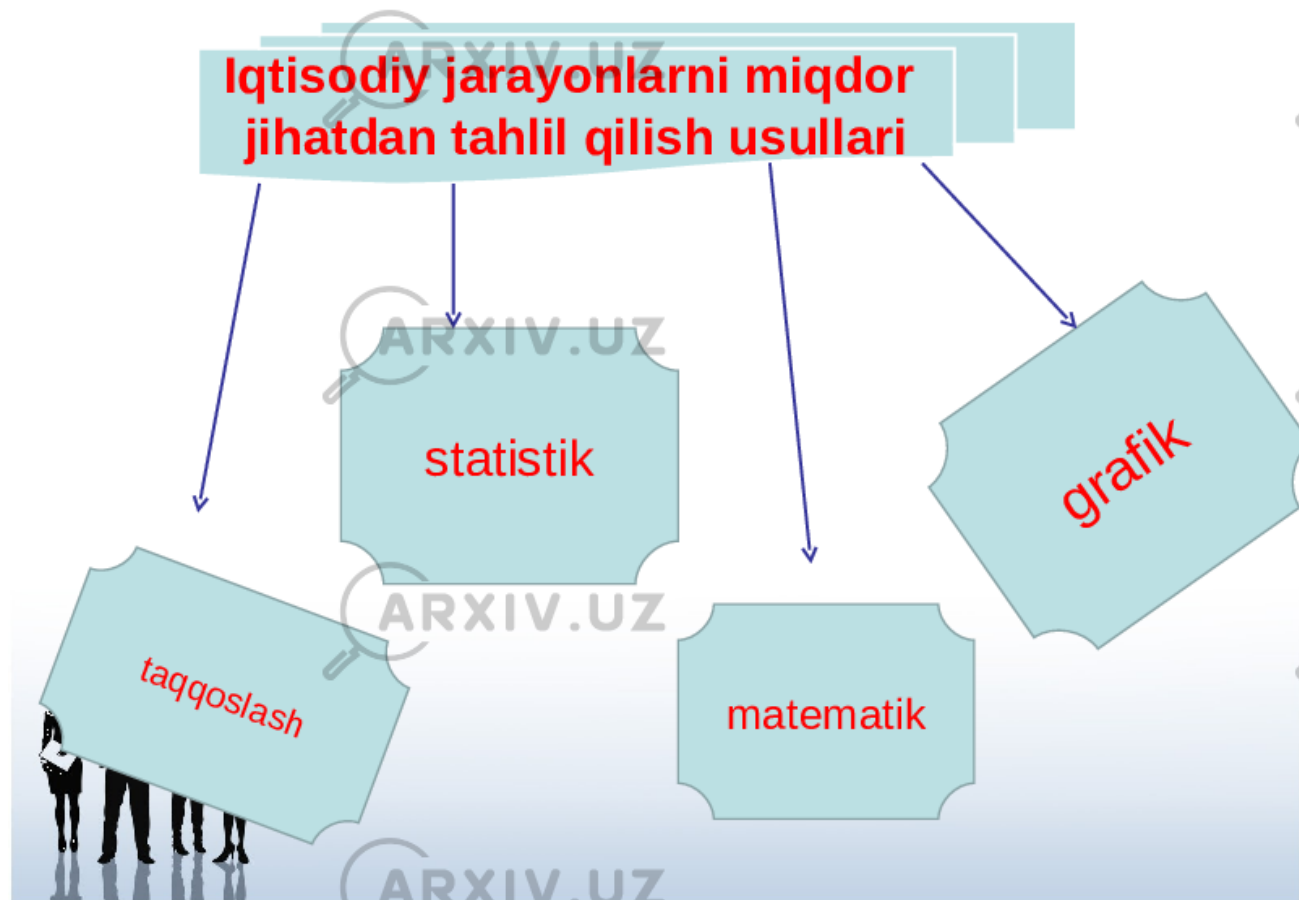
Qonunlar		
Umumiqtisodiy qonunlar	Formatsion-maxsus qonunlar	Davriyoralik qonunlar
Jamiyat taraqqiyotining hamma bosqichlarida, iqtisodiyotning aniq ijtimoiy shaklidan qat'i nazar amal qiluvchi qonunlar	Maxsus iqtisodiy qonunlar – faqat muayyan ijtimoiy-iqtisodiy tizim doirasida amal qiluvchi, shu tizimning o'ziga xos xususiyatlarini ifoda etuvchi qonunlar	Bu turli ijtimoiy-iqtisodiy tizimda, ammo ma'lum davrda amal qiluvchi tizimlarning maxsus tuzumiga aloqasi bo'lmagani holda, ularni birlashtirib bog'lab turuvchi munosabatlarga xos qonunlar

3.IQTISODIYOT NAZARIYASINING TAHLIL USULLARI

Nazariyada induktiv va deduktiv usullar ishlatiladi.

Induktiv usul deganda empirik bilimdan abstraksiyaga o'tib, nazariy xulosalar chiqarish, so'ngra ulardan iqtisodiy siyosatga o'tishni tushunish kerak.

Deduktiv usuli qo'llanganda nazariyadan iqtisodiy faktlar tahliliga o'tiladi. Bunda olg'a surilgan xulosa qaytadan faktlar asosida tekshirib ko'riladi. Har ikkala usul birbirini to'ldiradi.

4. IQTISODIYOT NAZARIYASI VA BOSHQA IQTISODIY FANLAR

- 1) Umumiy iqtisodiy fanlar, ya'ni iqtisodiyotni yaxlit olib o'rganuvchi fanlar;
- 2) Xususiy iqtisodiy fanlar – iqtisodning u yoki bu sohasini yoxud korxonada iqtisodini o'rganuvchi fanlar.

Iqtisodiyot nazariyasi butun bir kompleks fanlar, ya'ni tarmoqlar iqtisodiyoti (savdo, sanoat, transport, qurilish iqtisodiyoti va r.k.),

funksional iqtisodiyot (moliya, kredit, marketing, menejment, istiqbolni belgilash va boshqalar);

tarmoqlararo iqtisodiyot (iqtisodiy geografiya, demografiya, statistika va boshqalar) kabi fanlarning metodologik asosidir.

5.IJTIMOIIY-IQTISODIY EHTIYOJLARNING MOHIYATI VA TURLARI

Ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlar uch qismga bo'linadi		
Moddiy ehtiyojlar	Ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlar	Mehnat ehtiyoji
<p>Moddiy ehtiyojlar azaliy, ular inson paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan. Ular tabiiy ehtiyojlardir. Moddiy ehtiyojlar eng zarur va hayotiy bo'lib, oziqovqat, kiyim-kechak, turarjoy, transport, aloqa, gigiena ehtiyojlaridan iborat bo'ladi. Ularning qondirilishi yashashning birlamchi sharoitidir.</p>	<p>Ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlar asosan xizmatlar (masalan, o'qituvchi, vrach, san'at arbobi xizmati)dan iborat bo'lib, ular ma'lum faoliyat shakliga ega, ularning yaqqol moddiy ko'rinishi yo'q.</p>	<p>Mehnat ehtiyojining mavjudligi faqat Mehnatsiz nozu ne'matlar yaratib bo'lmasligidan emas, balki Mehnatsiz inson hayotining bo'lmasligidan, Mehnatsiz inson shaxsi kamol topa olmasligidandir. Mehnat ehtiyoji insonning o'zida mujassamlashgan, uning moddiy shakli yo'q, u ishlashga bo'lgan ishtiyoqda ifoda etiladi. Mehnat ehtiyoji insonda Mehnat qilish, ijod etish qobiliyati borligidan kelib chiqadi.</p>

6.EHTIYOJLARNI QONDIRISH VOSITALARI VA USULLARI

Yuksalib bohayotgan ehtiyojlarni qondirishning birdanbir vositasi ishlab chiqarishdir.

To'xtovsiz yuksalib boradigan ehtiyojni qondirish uchun kamyob resurslar oqilona ishlatilishi shart.

Ammo resurslardan samarali foydalanish darajasi ularning kamyobliligi darajasiga teskari mutanosib bo'ladi.

Resurslar qisqargan sari ulardan to'laroq foydalanish zarurati kelib chiqadi.

Yuksalayotgan ehtiyojning uni qondirish vositasi bilan aloqasi ikki yoqlama bo'ladi:

1. Ehtiyojning miqdoran ortib borishi resurs birligidan ko'proq iste'mol buyumlari olishni talab qiladi.
2. Ehtiyoj tarkibining yangilanishi resurs birligidan ko'p xildagi mahsulot olishni talab qiladi.

E'TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT!